

Neblahá role armád v šíření nakažlivých očních onemocnění

Doležalová V.

ÚVOD

Nepochopitelná krvavá násilí – souboje, bitvy a války – se vlečou ne jako červená, ale jako černá nit dějinami lidstva. Mrtvé nevinné muže, kteří museli zabít, aby nakonec sami padli, oplakávaly doma vdovy a sirotci.

Smutnými důsledky snah ovládat cizí země a kraje byla od pradávna infekční celková onemocnění a z očních nákaz trachom.

Strádání, hlad a nedostatečná hygiena pomáhaly nákazy šířit mezi bojujícími dobyvateli i obránci a pro velitele vojsk byly problémem taktickým i logistickým. Nemocný a osleplý voják není schopen dále bojovat.

TRACHOM

Teprve několik desítek let víme, že nemoc není bakteriálního, ale určitým druhem virového postižení, jehož původcem je *Chlamydia trachomatis*. Bakteriální infekce je však častou superpozicí trachomu.

Počáteční uzlíky spojivek, nejsou-li léčeny, praskají, jizví se, víčka se zkracují, řasy obrácené proti oku škrábou rohovku, její následné vředy perforují, vznikají leukomy, srůsty s duhovkou a sekundární glaukom. Vše končí slepotou.

V mnoha zemích třetího světa je trachom dodnes endemický a místní léčba antibiotiky a celková sulfonamidy není vždy dostupná.

HISTORIE

Za kolébku trachomu se považuje území dnešního Iránu. Hlavní vinu na šíření této metly lidstva nesly od pradávna především armády.

Válečná tažení perských králů Darea a Xerxa v 6. století před Kristem rozšířila nemoc v Asii, v severní Africe a jižní Evropě. Utrpení přinášela nejen kopí Dareových vojáků, ale i jejich nemocné oči.

Trachom se hojně rozšířil i během peloponéských válek mezi Spartou a Athénami ve 4. století.

Alexandr Veliký Makedonský, vládnoucí po zavraždění otce Filipa, potlačil povstání v Řecku a tažením v Persii zahájil Svatou válku proti barbarům. V Egyptě byl přijat jako faraon a uznán za syna boha Dia. Během tažení založil celkem 70 měst nesoucích jeho jméno. Zmocnil se značné části Malé Asie. Jeho cílem bylo vytvořit světovou říši, v níž by si Řekové a Peršané byli rovni. Jednotu se snažil zajistit „spojením krve“ – podporoval sňatky makedonských vojáků s domorodkami. Sám si vzal za ženu baktrijskou princeznu Roxanu a dceru Darea III. Stateiru. Zemřel r. 323.

Území, jimiž Alexandrova armáda táhla, jsou dodnes semeništěm trachomu.

Zastavme se v následujícím 3. století před Kristem a připomeňme si tři Punske války, které vedli Římané proti Karta-

gincům, obyvatelům severní Afriky na území dnešního Tuniska. V první z nich získal Řím državy na Sicílii, Sardinii a Korsiku.

Až neuvěřitelnou se zdá úloha, jakou sehrál trachom v 2. punské válce, trvající od roku 218 do 201 před Kr. Kartáginský hrdina Hannibal prošel s mohutnou armádou se slony z Numidie přes Hispanii, překročil Pyreneje a vítězně postupoval Itálií až k Římu. „Hannibal ante portas“ – „Hannibal před branami“ vyděsilo tehdy obyvatele hrdého města.

Proč se před branami Říma Hannibal zastavil? Historická otázka, na níž dnes odpověď známe.

Vyčerpávající pochody, zima v horách, nedostatek potravin, četné dezerte vojáků, ale nakonec střevní a především oční infekce rozhodly, že se Hannibal po dvou letech vrátil se zbytky armády do Afriky. Mnoho vojáků osleplo a vojevůdce sám těžce onemocněl.

I nasazení slonů do bitev se ukázalo problematickým. Zvíře udupá nejen protivníka, ale i vojáky, kterým mělo pomáhat.

A tak trachom sehrál i velkou úlohu v nejslavnějším tažení dějin válečnictví.

Ve 3. punské válce bylo nakonec Kartágo dobyto a srovnáno se zemí, ač se i ženy uvnitř obleženého města snažily v bojích všemožně pomáhat. Krásné potomkyně Didony, která město založila, si stříhaly dlouhé černé vlasy a pletly z nich tětivy pro luky svých mužů. Vše marné, Římané zvítězili.

Další boje, další války!

Přeskočme několik staletí a dozvíme se, že i v 7. a 8. století našeho letopočtu roznášeli arabští dobyvatelé trachom v Asii přes Persii a Indii až k hranicím Číny, ale i ve všech zemích severní Afriky, do Španělska a jižní Francie, přes údolí řek Rhony a Gardsonny až k Bordeaux.

Nepopíratelnou roli v šíření infekčních očních onemocnění sehrálo i osm Křížáckých výprav v letech 1096–1270, majících za cíl osvobodit Kristův hrob od nevěřících. První z nich se zúčastnili i čeští vojáci knížete Vladislava II.

Francouzský král Ludvík IX. Svatý vedl 6. a 7. výpravu. Po první z nich se vrátil do Paříže, kde založil pro ty, kteří během tažení ztratili zrak, l'Hospice des Quenze – Vingts – chudobinec pro 300 slepců. Během 7. výpravy byl Ludvík v Egyptě zabit, po propuštění však před Tunisem zemřel. Byl to onen francouzský král, který dal vystavět slavnou Saint-Chapelle a Sorbonnu.

Ti křížáci, kteří vyvázli životem a vrátili se domů, roznášeli trachom po celé Evropě.

Nejnámější je snad pandemie infekčních očních chorob během Napoleonova tažení do Egypta. Ta bývá označována jako „vojenská nebo egyptská oftalmie“. Jednalo se o trachom, jehož superpozicí byly bakteriální záněty vyvolané nejčastěji de Weeksovým bacilem. Dovídáme se, že oční postižení bylo pro armádu zhubnější než ztráty na životech, neboť voják, oslepně-li, nemůže bojovat.

To byl začátek 19. století. Vracející se bojovníci roznesli trachom nejen do Francie a Itálie, ale i do Španělska, Portugalska a Německa.

Ve zprávě z r. 1815 z dnešního Holandska a Belgie známe zprávu o rychlém rozšíření očních infekčních chorob nejen mezi vojskem, ale i civilním obyvatelstvem. Ještě v roce 1840 tam byla postižena šestina obyvatel.

Velkou vinu na šíření nemocí v Evropě měla i anglická armáda, stejně jako kolonizační snahy Francouzů v Alžírsku v 1. třetině 19. století.

Trachom byl potom metlou lidstva po celé 19. století, vždyť v něm sledujeme mnoho, ač ne tak známých válek.

Infekční oční onemocnění „smutně slavila velkou renesanci“ během 1. světové války (1914–1918). Ještě statistiky z 30. let minulého století ze sirotčinců v Polsku, Rusku a Rumunsku vykazují až 100 % trachomatózních dětí.

Víme, že v roce 1920 poslal profesor české oční univerzity Deyl z Prahy dva oftalmology – Vaška a Brucknera – na Slovensko studovat trachom, který tam byl mnohem častější než v Čechách. Tehdy měla v Československu každá nemocnice samostatný pavilon nebo alespoň oddělený pokoj pro trachomatiky.

Následky válečných utrpení, nedostatek potravy i účinných léků a psychická vyčerpanost sehrály jistě důležitou roli i v šíření tzv. „španělské chřipky“, na niž přišlo o život více lidí než za celou válku.

Období tzv. První republiky, 2. světová válka a léta po ní, to už je vlastně téměř naše současnost, ze které se radujeme především po roce 1989.

Simulace trachomu

Již z 5. století před Kristem známe z Aristofanovy hry „Žáby“, že se muži snažili zanést si infekci do očí, aby nemuseli nastoupit do armády. Simulace trachomu je také jedním z důvodů, proč se tímto očním onemocněním zabývali vždy především vojenští oftalmologové.

Také keratokonjunktivitida vyvolaná kořenem rostliny *Helloborus adorus*, rostoucí v Karpatech, vyvolá zánět podobný těžké formě trachomu.

Dnes, kdy je v mnoha zemích armáda zprofesionalizována, se budeme možná setkávat spíše s disimulací mladých lidí, kteří budou v době stoupající nezaměstnanosti volit slušně placené povolání vojáka před jiným. Je však třeba počítat s tím, že vojenští lékaři budou vybírat nejen ty nejschopnější, ale i nejzdravější.

Současná situace

Po zavedení sulfonamidů, antibiotik a protivirových léků je dnes trachom v rozvinutých zemích eradikován. Setkáme se s ním však dosud v mnoha rozvojových zemích, kde je stále ještě často endemický.

Ochrana proti zavlečení infekce

Při poslední návštěvě New Yorku jsem navštívila i Ellis Island, ostrůvek blízky Liberty Islandu se sochou Svobody, kde je zajímavé muzeum americké imigrace.

Posaďte se na chvíli se mnou do malého promítacího sálku a shlédněme asi 80 let starý film. Uvidíme, jak se zámořská velmoc vždy bránila zanesení infekce do své země. Dlouhá fronta čekajících Evropanů, mezi nimiž bylo tehdy i mnoho Čechů a Slováků, poté, co opustili loď s ranečky na zádech, projde trojí kontrolou. První lékař přiloží několikrát fonendoskop na obnažený hrudník příchozího, pátrá po tuberkulóze. Žena vedle něj prohrabuje vlasy imigrantů. Hledá vši a hnidy. Třetí vyšetřující – pravděpodobně oční lékař – velmi zručně obrací horní víčka přistěhovalců.

Film i bez titulků a slovního komentáře je velmi dojmavý. Smutné oči vyšetřovaných čekají na rozhodnutí, zda budou smět vstoupit do „země zaslíbené“ a hledat tam život, anebo se budou muset vrátit na loď a na ní zpět domů.

Ta zručně provedená everze horních víček, ač je u trachomatiků pro četné jizvy po proběhlých atakách onemocnění někdy obtížná, mi připomenula můj tříletý pracovní pobyt na chudém tuniském jihu. Tam měli stopy prodělaného trachomu téměř všichni dospělí. I já jsem rozhodovala o jejich povolení k práci do Evropy. Nesměli mít v době odjezdu stopy akutního zánětu.

ZÁVĚR

Většina dnešních našich mladých oftalmologů trachom nikdy neléčila. Sdělením jsem chtěla připomenout, že to byly hlavně armády, jejichž vojáci šířili toto k slepotě vedoucí onemocnění mezi sebou a zanášeli je i do svých domovů.

MUDr. Vlasta Doležalová, CSc.

Ruská 21

353 01 Mariánské Lázně